

Dragutin FELETAR

Jedno sasvim obično putovanje u Koprivnicu

(IZ NEOBJAVLJENE KNJIGE PUTO-
PISA »PODRAVINOM I MEĐIMUR-
JEM«)

I.

I dok se u zbilji svesrdno trudimo da svladamo bilo prošlosti, da ekonomskim napretkom oblikujemo svoju današnjicu, u Orešcu, tamo u zamočvarenom trokutu između Podravske Selnice, Velikog Otoka i međimurske Donje Dubrave, kao da je vrijeme stalo. A razlog upravo takvom poimanju starije stvari, iako je ono ponešto i pogrešno i manjkavo, sasvim je prozaične naravi: od ponosnog, uzdignutog zemljanog nasipa pa do starog drvenog mosta na Dravi, eto, još i danas vodi uska tandrakava makadamska cesta, puna rupčaga i antiautomobilskih iznenađenja, gora od koje marijaterizijanske, iako su je Donjodubravčani nasuli prije kojih petnaestak godina (jer ne zaboravimo: staru poljsku cestu na Repašu odnijela je brza Drava). Ima tu, zapravo, kojekakvih prirodnih vragolija, pa čak i skandala. Vrijeme se načas zaustavilo, folksvagen poskakuje tražeći smiraj u kakvoj podužoj rupi, a seljački gumenjaci klize gotovo nečujno. Tradicionalnih zaprežnih kola uglavnom nema, pojelo ih bivše vrijeme, a do otvorenog automobilskog prozora tek dopire po koje miškiniNovsko: »Ajda! Ajda!«. Od Repaša,

gdje je staru selsku krčmu zamijenio improvizirani drveni lovački dom s obveznom pijaćom i marhom koja ispred betonskih stepenica tjera muhe s leđa i nozdrva, pa preko Orešca, do nasipa, Voske vode i križanja na Zomborovom, može se cijelim nosnicama osjetiti miris močvare, tugaljive sjete vrbika i topolnjaka, pikastih kupina, šaša s baticima, svježe pokošenih travnjaka. Gotovo jedna kič-idila s poigravajućim stadom srna i s vrbama koje namaču svoje noge u raskošnoj močvari.

Hydrografski čvor Mure i Drave privlači i odbija istovremeno. Od Kotoribe i Selnice pa do Legrada i Soderice vlada malo carstvo životinja i bilja, gotovo nedirnuto u zadnjih nekoliko desetljeća, a ipak herojsko i bogato u svojoj povijesti. Čovjek se ovdje osjeća naprosto ugodno, kao dječaci u igri na »škrednju«, iako, eto, kroz Orešec vozite dozlaboga lošom cestom, a ne dajbože da vas put nanese preko Pažuta i Legrada, jer tamo skela vozi svaki prestupni mjesec. Život zarobljen vremenom i mirom, legendom i pričama. Jer, nikako ne zaboravite da se u mrtvaji zvanj Pijajjišće nalazi glava od velikog zmaja (»pozvoja«), kojemu se rep ubrtvio u hrpu Legradske gore tamo preko Mure u Mađarskoj. Kako inače objasniti da usred polja postoji bara, koja je ne tako davno bila duboka više od pet metara?! Prava mala prirodna vragolija.

Što bi tek rekao slavni turski putopisac i »siromah« Evlija Čelebi, koji je zajedno sa Zrinskim u XVII stoljeću na pažutskim (nekadašnjim) šumama lovio medvjede, lisice, vukove, risove i veprove. »Medvjedi rastrgaše pet stotina ljudi, a tog dana uloviše takav lov da se u njegovu slavu popilo možda tisuću kola vina«. Prava mala vragolija ljudske mašte. Drava je zrcalo koje očarava i plijeni. I otkud onda te bare, duboke i maštoplepne, otkud ta prirodna plijesan na starim koritima i meandrima, otkud tajnovitost močvara koje tako nenadano nestaju u pejzažu?! Ljudi tepaju rijeci i zovu je jednostavno: »Naša Drava«. Udvaraju joj se, miluju je riječima i postupcima, daju joj gotovo smisao božanstva. To

je i posve razumljivo, jer Drava je živo biće, ona je stoljećima neukročena donosila i odnosila darove priobalskom živilju, njenim hirima bilo je određeno jedno življenje i način razmišljanja. Godine 1710. sjetila se, primjerice, da jednostavno zaobiđe Legrad i preseli ga iz Međimurja u Podravinu. Rekoh, pravi mali prirodni skandal!

U grbu poveljnog i slobodnog trgovišta legradskog šepiri se u donjem njegovom dijelu čamac (»šajka«). Simbol jednog vremena, kada kroz Orešec, pa i Zidovaroš ili Vajkek nisu tutnjali folksvageni. Šajkaši su bili mudrijaši bez opasnosti cestovnih rupčaga, veslo spretno zamahuje i pljušti a elipsasto dno čamca nećujno klizi maticom. Makadam se tu još nije rodio, ali na Dravi i Muri, pa i na Bednji, Glibokom i Bistrecu, razmjenjivalo se žito, kože i sol. Zlatari su, pak, odlazili na duge »fure« po tjedan i više dana, da bi iz njedara dravskih produkcija vadili mikroskopska zlatna zrnca, a sa sobom su nosili »zafrig v štomfi«. Mlinari, brodari, ribari, pjeskari, ledari, konopljari zajednički su se divili onome što nosi rijeka, jer od nje su živjeli.

Ali, ne ponovilo se — kažu čak i stari. Danas nam smeta i taj komadić makadama u Orešcu, koji je prepušten hirovima Drave između nasipa i matice. A kamoli da se vratimo na kukuruzno brašno »z melinov« i šajkašku razmjenu. Samo smo malo sjetni i nerazumno nostalglični, jer u tom vražjem Orešcu vrijeme teče sporo, putnik traži u prvoj ili drugoj brzini najbolji prolaz između rupčaga za svoj automobil. Kada se, pak, navuku tmašti oblaci nad ovu staru močvaru, što istini za volju nije rijetko, može se između roktanja automobilskog motora sasvim razgovjetno čuti i zvižduk parnjače »z kotoripske štreke«, koji je ponosno prevlao vlažni put od najstarije hrvatske željeznice do zadnjeg komadića zemljane ceste.

Drveni dravski most, djelo donjodubravskih »cimermanov« i seljačkog znoja, škripj pod kamionima i osmjehuje se zaprežnim prikolicama, držeći fizički labavu alj patriotski jaku sponu između »vrteka med dvjema vodama« i Po-

dravine. Jedan mentalitet, stvoren prisilom i rafiniranošću mađjarizacije, da je Međimurje »biser u kruni Svetog Stjepana«, još formalno živi u nehotičnoj izjavi kojeg Dobravčana: »Imam jednu mekotu na horvackom!«, ali stvarno nema ni primisli o mogućnosti povratka na staro.

To staro stoljećima se prelamalo tu na Dravi, na Voskoj vodi i Keblu, kuda je tekla državna granica. Bunkera ima još i danas, a most prema Legradu, na Keblu, tamo u blizini nekadašnje legendarne crkve Szent Lelek, imao je donedavno dvije boje: do pola našu a pola njihovu. Tako je bilo, zapravo, od pamtivjeka. Sa sjeverne strane veliko međimursko zemaljsko gospodarstvo, Čaki, Zalayi, Ernušti, Zrinski, de Pryai, Čikulini, Althani, Festetići. S juga pak podravski feudalni posjedi i malo dalje Vojna krajina. U znamenitoj četrdesetosmoj upravo je ovuda protunjala Jelačićeva vojska, bila poražena, opet se vraćala, živeći na grbači naroda. A neki »Lerci« (Ilirci) spasili su se kod Donje Dubrave bjesomučnim bježanjem preko Drave, dok se jedan mudro sakrio u krušnu peć. Narod pamti sve to. Boj s Mađarima vodio je kod Legrada, i to ni više ni manje nego topovima, osobno poručnik Ferdo Rusan, »šemovački slavuj«. »Lepa moja Podravina / U kojoj rodi dosta kruha, vina / I junakah na izbor vojakah / Krasnoj Ladi sličnih djevojaka« — piše nasosno Rusan u to doba. Legradani su ipak potajno pomagali mađarsku revoluciju.

Na mostu kod Kebla mnogo puta su zapucali i rodoljubi partizani u doba najnovije epopeje naših naroda, motali su se ovuda hrabro i ponosno, pod nosom jakih mađarskih vojnih posada u Legradu i Međimurju. Među kupinama u Orešcu čovjek nesvjesno nagazi na rovove i bunkere pojačane hrastovim gredama. Ovuda danas vodi sjenovita šumska stazica prema nasipu, povezujući prećacem Legrad s donjodubravskim mostom i odvođeći mlade zaljubljenike u pokošene lugove. Ljubavni sastanci na ostacima jedne napaćene prošlosti.

I Drava je ukročena debelim nasipima na kojima se kosi sijeno, a na njihovom sljemenu cakli se asfaltna ceta. Folks-

vagen grabi odrešitije i samopouzdanije, za tren se vide obrisi skućenih kućica Peska i Poleva, velikootočkih zase-laka, naziru se izlazi iz podravske veli-ke močvare prema aluvijalnoj ravni u pravcu Đelekovca i Kutnjaka. Ti mali kućerci, baš kao i oni u Gornjem kra-ju, Donjem kraju, Čerepani, pa i u Le-gradu, Malom Otoku ili Donjoj Dubra- vi, kriju u sebi materijalne ostatke zna- menitog velikootočkog imanja. Godine 1910. pokupovaše seljaci, taj neuništivi i vječni živalj ove ravni, staro neogo- tiško zdanje na Žomborovom, razneso- še ciglu i udariše široke međe svojih o- ranica. Tako je moralo biti.

A bilo je nekad, u stvari, znatno dru- gačije. Ovdje su se šepirili Palichne, Bu- dori, Baloghi, Rakochany, Kanižaji, Zombori, Oršići . . . Marijaterezijanske 1755., kada buknuše poznati seljački us- tanci u nas, krvarili su i velikootočki kmetovi. Cigla o tome priča na svoj na- čin, jer sad se nalazi u pravom vlas- ništvu. Onda je došao velikobukovečki zemaljski gospodin, grof Drašković, te u krvi ugušio ustanak. Zagrebački ka- nonik Krčelić pedantno bilježi kako je »grof valjano obavio svoj posao«, ali na koncu onaj završni i pravi posao uč- niše upravo seljaci početkom ovog sto- ljeća. Dopro je i dovede »kervave kroni- ke glas«, u jednom istinskom i praved- nom izdanju, u brk vajnim Legradani- ma kojima osobno Marija Terezija da- je privilegije laskajući im da su »poka- zali svoju hrabrost i zaustavili razuz- dane seljačke čete da ne provale u U- garsku«. Cehovski purgari zapravo su branili sebe od gnjeva pravde.

Veliki Otok brzo ostaje za nama, naziru se u sumaglici tek krovovi novih kuća u retrovizoru.

II.

Sunce izlazi tamo ravno naprijed iza Legradske gore, zastire pogled svojim zrakama prema Szent Mihalyu, čiji se tornjić obrisima njiše na horizontu. Iza te Legradske gore, Belezne, Kakinje, ne- što se godinama svijetlilo i u noći: od- sjaji s nalazišta nafte i zemnog plina u jugozapadnoj Madžarskoj. Na brodu kod Kakinje i kod Legrada do 1948. graničari su željeznim šiljcima pretra- živali brojna seljačka zaprežna kola ne

»šverca« li se nešto ili netko. Kao dje- čaku ti su mi šiljci ostali čvrsto ure- zani u sjećanje, iako je mošt s Legrad- ske gore bio vrlo sladak, trešnje pred »kljetjom« izdašne, a otkosi s pridrav- skim i primurskim sjenokošama miri- savi.

Ujutro, kada ne pada kiša, a sunce iz- gleda poput velike žute lopte, lugovi ra- zasuti po poljima s jedne i druge strane ceste tek što se naziru uspavani. Kažu da Panonija, ta nepregledna ravnica, tjera na sjetu i određeni pesimizam. Međutim, ta jutra odišu optimizmom, osjeća se polet i snaga u dahu crne ze- mlje, gas pritišćem čak i na zavoju. Čovjek želi nesvjesno zagrliti te pito- reskne razglednice od ravničarskog kra- jolika, uzeti ih k sebi, napisati pjesmu o njima.

Ali, onda kad pada kiša, kad zasjedne magla, navuče se neodređena i sjetna melankolija na ovu ravan, tu »uvijek netko mokri, netko bljuje«, a pospane fizionomije i prilike neodoljivo pod- sjećaju na Brueghelove likove Brabanta XVI stoljeća. Ili kako Krleža dalje pi- še: »... i dok je Hegedušićev zemljak, pokojni Fran Galović u svojim podrav- skim lirskim motivima pun mjesečine, cvrčaka, vinograda i mošta, Hegeduši- ćeva platna i njegovi crteži žalosni su i onda kada su očito veseli«. Tako je i ovaj krajolik veseo i tužan istovremeno. I pod takvim osebnijim podnebljem, Podravec stalno ruje, vadi kruh s teš- kih i masnih turkovićevih oranja, a Po- dravke fluksijevskih raspojasanih ku- kova nose darove znojne zemlje u ham- bare i smočnice. Priroda stalno zove na megdan, naš mu se čovjek s uspjehom odazivlje pretvarajući čak i nekadašnje »gmajne« u najplodnija žitna polja.

Ta stara močvara, kojom u vlastitoj na- slagi teče bistra Drava, stvarajući sto- ljećima u ovom kraju neobično mnogo kehlavaca, trahomaša, rahitičara, dege- nerika, ali i još više bistrih seljačkih glava, nosi u svojoj utrobi još nešto vri- jedno: crno zlato. Iz nonšalantnih opisa prirode i ljudi jednog Matka Peića iz- ranjaju najednom međimurski vječni pečalbari, koji u limenim kutijama na leđima šaraju selima nudeći »pekel« za punjenje »fajercajgov«. Tako je bilo ne- kad, u doba Festetića i stare Jugovine,

kada su se ti osebniji vikači razmilili ravnicom i nadglasavali se sa »špenglerima«, rešetarima i drugim obrtnicima i meštrima, nudeći seljanima svoj tekući proizvod. Sada je to u ovoj staroj močvari bitno drugačije: iz Orešca, Šulskog polja, Gradišča i drugih lokaliteta oko Ljegrada zemni plin odvođe suvremeni uređaji i plinovodi. Romantike nema, ali je ostala ljepota i korist. Za ljude, ove ovdje i one drugdje.

Plinovod ispod ceste, a na asfaltu još i sada teške pedale na biciklu okreću ponedjeljkom, a ponekad i petkom, donjodubravski »šusteri« i »šnajderi« žureći se na sajam u Koprivnicu ne bi li unovčili svoj svakodnevni znoj. Istina, sada neki odlaze i automobilom mašući ponosno suseljanima sa zaprežnih kola kada ih prestižu. A »bakandi«, »škornje« i polcipele idu sve teže. Kao đak i student prodavao sam ih prije pretna-estak godina na koprivničkom sajmu kao alvu (iako mi je, istinabog, jednom jedna ženska, ne znam zašto, ponudila da joj dam cipele »za težaka«, a ja je, neiskusni mladac, nisam shvatio). Sada je taj »šeft« bitno drugačiji. Pedale na biciklu su umorne.

Virusove i Generaličeve seoske fizionomije sve se rjeđe sreću na ulicama, u polju. Mijenjaju se ljudi u Đelekovcu, eto, čak i po svojoj vanjštini, a kamoli ne u duši. Melankolija ravni ostaje trajno prisutna, ali stubokom se mijenjaju odnosi. Hegedušičevi socijalni motivi i programi danas bi ovdje očito izgubili na snazi, iako njihova vrijednost neće izbljedjeti generacijama. Seoske zidance sve se više crvene, jer su nove. Vrije ovdje i stalno se nešto događa još od đelekovečkih skojevaca na ovamo.

Veliki puntari su ti Đelekovčani! Rekao bi čovjek da je jedan Miškina ili jedan Virius, ili pak komunistička »Mala Moskva«, ovdje izrasla iz višestoljetnog slobodarskog duha, koji se, eto, nekako čvrsto usadio i u melankoliju ravnice, u idilične duše kmetova, nadničara, podložnika, šegrta, kalfi i tvorničkih radnika poniklih ovdje. Čitave kolone ratnika hrle iz Đelekovca na Kalnik, Bilogoru i drugdje želeći da definiraju i učvrste stare pravice i težnje jednog puntarskog duha.

Kako je zapisao Imbro Tkalec: »... činilo se da seljaka (gospoda) uopće ne smatraju čovjekom i da ne misle da s čovjekom treba i čovječno postupati«. A ljudi s ove ravni uvijek su, zapravo, jedino i nastojali da budu ljudi. Tu svoju težnju Đelekovčani su stoljećima znali i imali snage izraziti puntarski i odlučno, od urbara grofice Ane Elizabete Muscon do socijalističke revolucije. Anno domini 1660., kada podravska ravnica spi pod letargijom teške feudalne eksploatacije, đelekovečki kmetovi iznuđuju popisivanje svojih prava i obveza i traže da se ona poštuju. I tako do poznate općine slobodnjaka: Siggillum liberatorum Gyellekoveczen-sium. Pečat jednog vremena i stremljenja, antifeudalni duh izražen stalnom borbom za pravdu.

U predvečerje jedne velike revolucije, iz đelekovečkih potleušica i škednjov, iz srca naoko neukog puka, sa gegajućih tandrkavih kola koja su lijeno vožena kravama vukla ljetinu u hambare, s idiličnih krušnih peći i ispod kotlova za pečenje rakije, iz masovnih lijevo-haesesovskih, komunističkih i skojevskih sastanaka i rasprava, progovorio je istinski seljački i narodni duh — Mihovil Pavlek Miškina. Taj narodni tribun i bard narodne hrvatske književnosti, napredan, slobodaran, antikapitalistički i antipopovski djelatnik, piše 1935. u pogovoru znamenite »Trakavice« da su njegove novele »izazvale senzaciju i uzbunu, jer su donijele nove misli, nove poglede na život sela koje se budi; senzaciju jer je to napisao seljak, dojučerašnji kumek i analfabeta; uzbunu jer je to napisao čovjek, član staleža koji je dobar i potreban kad šuti, radi i daje, a nipošto kad prigovara«. A Đelekovčani su očito malo kada šutjeli.

Danas su ovdje drugačija vremena, bilo ovdašnjeg življa kuca suvremenije. I sada su sve težnje uperene u budućnost, one se ostvaruju teško i težački, ali slobodno i s voljom. Stara seoska fizionomija tka u svojoj ustajalosti nove sadržaje, pa čak i panorame, a što je očito najvažnije: mijenjaju se i ljudi. Oči su uprte još uvijek ponajviše prema plugu, traktoru i sijačici, prema darovima koje sve izdašnije daje polje,

ali sve više se također očekuje i od ostalih djelatnosti, od Koprivnice.

III.

Onda opet polja, lugovi što čuče u sumaglici prema Torčecu, Peterancu ili Koprivničkom Ivancu. Uzorno posađene topole kao ešalon vojnika, kultivirana seoska gmajna ispresijecana puteljcima i kanalima ravnim poput kakvih malih magistrala kojima otječe suvišna voda a dotječe ljetina. Tamo s jednog malog brežuljka na koji se cesta vijugavo penje sljubljujući se s bijelim torčanskim drumom, pucaju milovidni pogledi na sve strane: prema jugu oko miluje staru daničku šumu, zapušteni vodotoranj i suvremena »Podravkina« zdanja, prema zapadu i istoku tipičnu podravsku panoramu svojim vertikalama jedino narušavaju građevine hiljadugodišnje crkvene organizacije, peteranečka i ivanečka crkva.

Namjernik uživa u krajoliku gotovo uvijek, pa čak i kad sipi dosadna panonska kišica, a pogotovo je ovdje ugodno zastati u rane jutarnje sate kada biciklisti i mopedisti iz Đelekovca i okolnih sela žure prema Koprivnici, a sunčeve zrake zarobljene sumaglicom tek naznačavaju lugove, polja i seoske panorame. Svijet iz mašte, a ipak tako stvaran i opipljiv. Tim lijepim krajem kroz stoljeća je prohujao jedan osebujan život, uglavnom pun patnji, a malo, suviše malo radosti.

Istočno se ustoličila vlast Vojne krajične s kapetanijom u Peterancu, zapadno feud rasinjski, južno koprivnički purgari i vojnici. Jedna kalvarija od pamtivijeka, od Ecclesiae beati Johannis de Cerovicha ili Ecclesiae sancti Petri in portu Dravae iz 1334. pa do Miškininog Đure Kosca iz Hrđajica, kuće broj 23, starog 42 godine, koji pita sasvim zbiljski: »Je, je, se je gosponovo, se... i nebo i zemlja i Bog i pravica. Se, se je njegovo. A kaj je onda moje...? Kaj...? Povećte mi?!« Tamo zapadno prema Ivancu, Cenkovcu i Kunovcu bio je koprivničkokapetanski Dominium Excellentissimi Generalis Caproncensis, a uz njih još i Mikulići, Czindery, Kanižaji, Szombory, Opoji, Bočkaji, Zrinski, Ma-

kari, Erdödyji, Geröczy, Inkeyi... Anno domini 1733. župnik ivanečki Juraj Đuričić sastavlja urbarium i točno propisuje seljacima koliko mu moraju godimice dati tlake, štolarine i ostalih pristojbi. Urbarium descriptum per Georgium Gyurichich parochiae et ecclesiae Sancti Johannis Baptistae in Ivanec supra Capronszam primjer je jedne stoljetne eksploatacije podravskog puka. Kmet je ipak neuništiv, lugovi danas šume za njega. A svima kapetanijama i zemaljskoj gospodi za inat, Peteranec porodi jednog Galovića, Sabolića, tu je pokrenut revolucionarni »Zbornik seljaka pisaca Jugoslavije«, osnovan Gradski narodnooslobodilački odbor Koprivnice...

Nemčićevski se »spustih cestom prema slobodnom gradu Koprivnici«, sjenovita šuma na Danici upravo je očekivala četvrtospanjske slavlenike i krila prvosvibanjske radničke sastanke, pod starim zidom nekadašnje moćne kemijske »Danice d. d.« skromno spomen-obilježje najjače se dojmkuje kada pada sjetna kiša, a malo podalje buja novo industrijsko područje. Koliko li istine i povijesti na jednom mjestu! Ili kako bi to zaokružio Kaštelan: »Danas Koprivnica ne znači zabačenu provinciju, nego je jedna točka savjesti i svijesti na kugli zemaljskoj«.

Preko Čarde i Peteranske ceste folksvagen se ugrao u jutarnju gradsku predposlenu vrevu. U »Podravki« sirena. Šest je sati izjutra.

(Ilustracija J. Turković)